

Drömfabriken

»Det är en fullständig föråldrad metod att använda mänskliga varelser i produktionen, utom för en enda uppgift: att uppfinna maskiner, som naturligtvis kommer att tillverkas av maskiner.» Så sa en författare i en svensk tidskrift för några år sen. Ska vi tro honom? Innan vi bestämmer oss kan vi lämpligen ta del av en skrift från Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS), som behandlar den s.k. automationen, dvs. den företeelse som han hade i tankarna när han präglade ovanstående satser. SNS-skriften, som innehåller material från en konferens i våras, bjuder fantasieggande läsning i en ram av betryggande saklighet.

Vad är skillnaden mellan automation och automatisering? I vilket avseende innebär automationen en ny teknik? Antag att vi har ett antal påsar som vi vill fylla med havregryn. Vi kan då utrusta en lämplig person med en skopa och låta honom hålla grynen i påsarna och sen klistra igen dem. Men vi kan också uppfinna en vägningsanordning som själv släpper ner grynen i påsarna, vilka sen klistras igen av en annan apparat. Processen är då tydligen automatisk, dvs. människans handgrepp har ersatts av maskinarbete.

I den tillverkningsprocessen återstår två moment. Man måste för det första *kontrollera* att påsarna innehåller rätt volym havregryn och för det andra måste man *korrigera* maskinen, om felvägningar ägt rum. Här kommer nyheten: om maskinen kan överta också dessa två moment talar man om automation. Arbetaren kan nöja sej med att i största allmänhet beskåda, damma och reparera fenomenet.

Automationen är i det närmaste genomförd vid Ford's anläggningar i Cleveland, Ohio, där man gjuter motorblock och sätter samman motorer och för övrigt har det bl.a. gjorts en del experiment med att automatisera butiksförsäljning och kontorsarbete. Men ännu så länge har debatten kring den nya tekniken knappast vasserat gissningarnas och spekulationernas stadium.

Det är framsteg i en hel del vetenskapsgrenar — elektronik, informationsteori, cybernetik, operationsanalys etc. — som möjliggjort automationen. Om man vill anse att den bara innebär en fortsatt mekanisering eller om man föredrar att betrakta den som en ny industriell revolution är väl till stor del en temperamentsfråga. Men självklart kan den komma att medföra stora förändringar i produktions- och samhällsliv. Den öppnar möjligheter till nya materiella framsteg genom ökad produktivitet samtidigt som den tillspetsar t.ex. de redan svåra fritidsproblemen och ger näring åt vissa fantasier om en värld styrd av maskiner, om människan som maskinens slav.

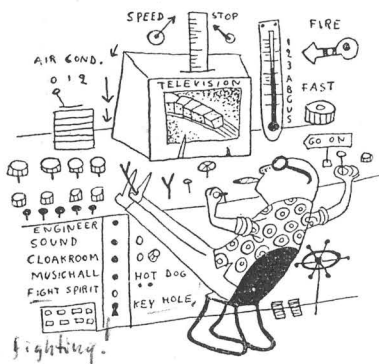
Men farhågorna sammanhänger givetvis först och främst med rädslan för arbetslöshet. Man mejslar nära fraser av det slag som citerats i inledningen ovan och finner att man beskrivit en folktom fabrik, bebodd endast av en verkställande direktör som genom att trycka på en knapp sätter en skara »tänkande» maski-

ner i verksamhet. Föreställningar av den typen utgår från några förutsättningar som knappast är realistiska. Ett par av dem ska behandlas här.

För det första är det otroligt att alla tillverkningsprocesser skulle kunna automatiseras. För det andra är det felaktigt att det bara skulle finnas en bestämd kvantitet arbete att utföra i samhället. Edy Velander opponerade sej vid SNS-konferensen mot detta missförstånd. Det är tänkbart, anser han, att det skulle skapas lika mycket arbete utanför den automatiserade processen som man sparar vid denna process. Som exempel nämnde han att det svenska jordbrukets automatisering visserligen sparat arbetskraft på åkrarna men tagit lika mycket arbetskraft i anspråk för traktorernas tillverkning och skötsel. Och för de automatiserade fabrikenas del ville Velander i stället för arbetsbesparing tala om arbetsförskjutning. Han syftar på att det skapas en massa nya jobb: konstruktörer, övervakare, reparatörer och andra servicemän.

Såvitt man nu kan bedöma, bl.a. med stöd av SNS-materialet, skulle konsekvenserna av en långt gående automation närmast bli angenäma för arbetstagarna. Torsten Gårdlund påpekade i det sammanhanget att

en mängd trista tempoarbeten så småningom skulle försvinna och så att det säkert är trevligare och avgjort bättre betalt att krypa omkring bakom instrumentpanelerna och koppla kontakter efter invecklade scheman än att exempelvis trampa

på pedalen till en pressmaskin».

Vid konferensen var man ingalunda blind för de allvarliga problem som en ökad mekanisering trots allt för med sej. Även den friställda arbetare som får ett nytt jobb med lika hög eller högre lön kan ha anledning till missnöje. Det arbetslag som han vuxit in i kanske sprängs, han kanske måste flytta till en ny ort och han kanske på nytt måste placera sej på skolbänken för en tröttsam omskolning. Man kommer alltså i konflikt med tröghetslagen, konservatismen, den helt naturliga motviljan mot förändringar, vars konsekvenser inte kan klarläggas helt. I allmänhet behöver människan inte uppmanas att bli vid sin läst. Hon vill ingenting hellre.

Det är vidare troligt att den nya tekniken kommer att medföra ökad fritid. Det låter bra, men vad ska människorna göra med den? Ulrich Herz pekade vid konferensen just på den tomhetskänsla som tycks jaga många människor under fritiden och på behovet att skapa aktivitetsformer utanför arbetet, vari »den outnyttjade energin» kan få utlopp.

(Forts. på sid. 17)

Betydelsen av dessa problem sammanhänger med dels hur stora områden som kan automatiseras och dels hur fort det går. De flesta tycks anse att automationen kommer att genomföras ganska långsamt i en anda av experiment och omsorgsfulla överväganden, men i den första frågan är meningssmottningarna skarpa. Det verkar som om automationen skulle lämpa sej bäst för stordrift, dvs. för tillverkning i långa serier. Därför skulle den passa utmärkt för USA men mindre bra i Sverige. Å andra sidan tror en del också att den kanske t.o.m. kommer att få sina största verkningar där.

Mer bröd i Sovjet

Även sansade bedömare anser som bekant att det skett en del radikala förändringar i Sovjet efter Stalins död. Malenkov & Co har infört »en ny giv». Den centrala tanken i denna är tydligen att man ska vara snäll mot konsumenterna som tidigare varit illa i Sovjet, eftersom man producerat masugnar istället för knäckebröd. Men

nu ska massorna få köpa mer varor till lägre priser.

Det är möjligt att förändringarna inte är särskilt djupgående och att talet om »en ny giv» är överdrivet. New York Times-korrespondenten Salisbury anser exempelvis att Sovjets politiska målsättningar är

desamma som tidigare. I hans framställning är emellertid Stalin en öppet elak herre, medan männen kring Malenkov tycks vara en samling trevliga prissar, i stort sett sysselsatta med stillsam tedrickning, småskvaller och virknålar, fjärran från allt rackartyg. Ätminstone förefaller alltså Stalins arvtagare att vara smidigare.

Förutom den allmänna hyggligheten mot konsumenterna ska det tydligen ingå en dos »kapitalism» i den nya politiken. För att effektivisera distributionen ska man nämligen införa ingenting mindre än »kapitalistiska handelsmetoder» — vad som nu menas med det — när såna visar sej bättre. »Kapitalism» är f.ö. ingenting okänt i Sovjet. En av de ledande principerna i den »kapitalistiska» ideologin är väl att den exklusiva prestationen ska premieras på bekostnad av den mediokra. Efter den principen är ju den ryska lönepolitiken upplagd, bl.a. i fråga om spridningen mellan lönerna för okvalificerad och välutbildad arbetskraft. Lönerna varierar också beroende på om företaget är mer eller mindre vinstgivande.

Torsten Gårdlund visade nyligen (Industria 1954: 7—8) att den totala ryska produktionen av varor och tjänster växer ungefär dubbelt så fort som i USA och Västeuropa eller med 6 å 7 procent per år. Fast samtidigt sa han att även om Sovjet alltså knappar in på försprånget så är det inte troligt att landet kommer att hinna ifatt västern under det här århundradet.

En av de viktigaste orsakerna till den snabbare ökningstakten i Sovjet är att man särskilt kärleksfullt ägnat sej åt de direkt tillväxtbefrämjande investeringarna, först och främst den tunga järn- och maskinindustrin. Men nu är alltså avsikten att ge folket mer bröd, även om den tunga industrin kommer att ha prioritet också

i fortsättningen. Den nya politiken inleddes i mitten av förra året och det är väl ännu så länge osäkert om man nått nåra egentliga resultat. Livsmedelsproduktionen är ungefär lika stor som i fjol och bland de icke varaktiga konsumtionsvarorna är det egentligen bara champagne och tvål som ökat mera väsentligt.

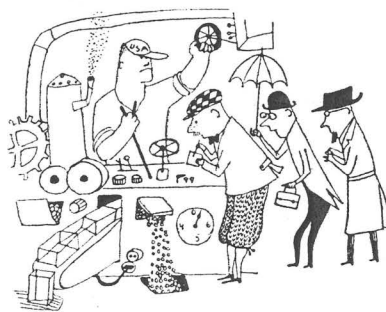
Går vi över till de varaktiga konsumtionsvarorna blir bilden enligt de ryska siffrorna helt annorlunda. Tillverkningen av t.ex. dammsugare ökade med hela 350 procent mellan första halvåret 1953 och samma period i år och telefonsapparaterna med 190 procent. Det låter imponerande men man bör komma ihåg att utgångsläget är okänt; dammsugarna har f.ö. trots den vackra ökningen inte nått de planerade målen.

Ett led i den nya politiken har varit att höja befolkningens köpkraft, bl.a. genom att sänka omsättnings-skatten. Den statliga och kooperativa handeln har också ökat sin kvantitativa omsättning med ca 20 procent mellan första halvåret 1953 och samma tid i år. Men eftersom livsmedelsproduktionen är i stort sett oförändrad får man anta att det i första hand är telefonsapparater o.dyl. som förorsakat ökningen. Sovjet har svåra problem på jordbruksområdet och därför är det besvärligt att sätta fart på livsmedelsproduktionen. Det återstår att se om jordbruksproduktionen kan ökas genom de stora arealutvidgningarna.

Produktiviteten igen

Den höga amerikanska produktiviteten har tidigare ventilerats i dessa spalter (Industria 1954:9). I samband därmed har de europeiska produktivetsdelegationerna som reser till USA för att se och lära råkat ut för en mindre avbasning, eftersom de ofta haft en tendens att ta till ogripbara fraser när de ska förklara den amerikanska överlägsenheten på området. De har t.ex. kunnat säga så här: Den amerikanske arbetaren är öppen, frisk och frejdig och det skapar »en atmosfär som är sund för produktiviteten».

Men nu har en ovanligt ambitiös engelsk delegation troligen hittat ett korn med betydande näringsvärde också för svenska företag. Delegationen anser att man i USA är mer kostnadsmedveten än i Europa. Den amerikanske företagaren köper inte utan vidare en ny maskin som ser stilig ut eller som producerar mer än hans gamla. Han försöker ständigt bedöma till vilken grad det *lönar* sej att mekanisera och om det kanske vore billigare att anställa en arbetare till i stället för att köpa den nya maskinen. Dessutom är han medveten om att det inte alltid *lönar* sej att utvidga verksamheten, att sälja mer. Säkert skapar denna kostnadsmedvetenhet, detta alternativtänkande en atmosfär som är sund för produktiviteten.

De här synpunkterna verkar banala och är det också. Men tyvärr får man en känsla av att delegationens uppfattning är berättigad och värd att underblåsas och spridas. I Europa mekaniserar man inte alltid för att det är ekonomiskt, utan för att det är tilldragande ur nån ovidkommande synpunkt, av t.ex. »produktions-tekniska» skäl.